

Izet Hadžić*

**DEMOKRATIJA, LJUDSKA PRAVA I SLOBODE KAO
OSNOVNE VRIJEDNOSTI POLITIČKOG SISTEMA****DEMOCRACY, HUMAN RIGHTS AND FREEDOM AS THE
BASIC VALUES OF THE POLITICAL SYSTEM*****Abstract***

In this paper we elaborate on democracy, human rights and freedoms within the framework of the international community. First, are the links političkog system and democracy, that they would then present models of democracy and the relationship of the political system and human rights. The importance of democracy and human rights and freedoms in Bosnia and Herzegovina, on the other hand is suponira thesis on human rights as a subject of international concern and that are outside the jurisdiction of the inner state. The point is that the international community is interested in the protection of human rights, which is why every activity of the state which, in greater or lesser degree, in violation of human rights, can lead to adequate "response" of the international community that, in ultima linea, can be the use of armed force.

Keywords: *Democracy, human rights and freedoms, political system.*

Sažetak

U ovom radu elaboriramo demokratiju, ljudska prava i slobode u okvirima međunarodne zajednice. Najprije se predstavljaju veze političkog sistema i demokratija, da bi se potom predstavili modeli demokratije i odnos političkog sistema i ljudskih prava. Ističe se značaj demokratije i ljudskih prava i sloboda u

Primljeno: 09.04.2015; Prihvaćeno: 29.06.2015

Received: 09-04-2015; Accepted: 29-06-2015

* Dr. sc. Izet Hadžić, Tuzla, izeth@bih.net.ba

Bosni i Hercegovini, a s druge strane se suponira teza o ljudskim pravima kao predmetu međunarodne brige i koja su izvan unutrašnje jurisdikcije države. Radi se o tome da je međunarodna zajednica zainteresirana da zaštiti ljudska prava i upravo zbog toga svaka aktivnost države kojom se, u manjoj ili većoj mjeri, krše ljudska prava, može dovesti do adekvatnog "odgovora" međunarodne zajednice koji, in ultima linea, može biti upotreba oružane sile.

Ključne riječi: *Demokratija, ljudska prava i slobode, politički sistem.*

UVOD: POLITIČKI SISTEM I DEMOKRATIJA

Demokratija je pojam o kojem se najviše pisalo u političkoj, pravnoj i sociološkoj znanosti, a i raspravljalo u političkom životu. Odgovora na pitanje što je to demokratija i što je njen bitni sadržaj, različit je među znanstvenicima, a pogotovo među političarima. "Međutim, u jednom se svi slažu: demokratija je relevantan dio sistema društvenih vrijednosti. Na nju se pozivaju i u nju se zaklinju svi političari, a u svojim nazivima i programima nju ističu sve moderne političke stranke. Zato nema spora oko potrebe uvođenja i razvijanja demokratije u svakom suvremenom društvu."¹ Što se tiče znanosti, možemo ustvrditi da "pojam demokratije sadrži jednu od najinspirativnijih i najprivlačnijih misaonih tradicija u društvenoj teoriji."² Pitanje - šta je zapravo demokratija - nije retoričko. Abraham Linkoln, veliki pobornik ideje slobode i demokratije, jednom je rekao: "Svijet nikad nije imao dobro definisanu riječ sloboda."³ Isto se može reći i za riječ demokratija. To je vjerovatno razlog što je Đovani Sartori, jedan od najpoznatijih savremenih teoretičara u toj oblasti, svoju knjigu naslovio "Demokratija šta je to"?

Naravno, objasniti samu riječ demokratija nije teško. Da bi se to uradilo, kaže Sartori, "treba znati samo malo grčkog jezika."⁴ Tako, demokratija - od grčkih riječi demos (narod) i kratein (vladati) - znači vladavinu naroda (neki kažu vladavinu mnoštva). Izraz demokratija prilično je star, i prvi put se sreće u Grčkoj. Počeo je da se upotrebljava u Atini oko sredine 5. vijeka prije Hrista. Njime su možda zamijenjeni stariji izrazi u kojima je postojala riječ iso ili 'jednak', kao i riječ isonomija ili jednakost pred zakonom. U drugoj polovini 5. vijeka se riječ demokratija možda već počela široko koristiti u današnjem značenju, to jest vladavina naroda"⁵ Na tragu ovog, inače najstarijeg, najčešćeg i najjednostavnijeg određenja pojma demokratije jeste i Linkolново

¹ Žepić, B., Suvremeni politički sustavi, Split, 2000., str. 81.

² Pusić, V., Predgovor knjizi D. Helda - Modeli demokratije, Školska knjiga, Zagreb, 1990.

³ Vidi: Velika enciklopedija aforizama, str. 676.

⁴ Sartori, Đ., Demokratija šta je to ?, str. 87.

⁵ Isto, str. 177.

stanovište da je to *government of the people, by the people, for the people* (vladavina naroda, od naroda, za narod).⁶

Značenje demokratije kao vladavine naroda, još je složenije.. Svaka vlast, odnosno vladavina, podrazumijeva onoga ko vlada i onoga nad kim se vlada. U konkretnom slučaju, i subjekt (onaj ko vlada) i objekt (onaj nad kim se vlada) dani su (nalaze se) u istom entitetu - narodu. U tom kontekstu, stvari su teško objašnjive čak i u logičkoj ravni. Teškoće su još veće kada se hoće sagledati kakva stvarnost stoji, ili može da stoji, iza takvog "jedinstva" subjekta i objekta vlasti, odnosno vladanja. Jer, kako Lajphart kaže, "određivanje demokratije kao 'vladavine naroda i za narod' pokreće suštinsko pitanje: ko će vladati i o čijim interesima vlada treba da vodi računa kada ne postoji saglasnost u narodu i kada su želje naroda oprečne?"⁷ Odgovor na to pitanje ne može se apsolvirati iskazima da će to prosuditi i presuditi većina naroda koji je uvijek u pravu.

Navedene i druge teškoće u pojmovnom određenju demokratije uzrokovale su različito shvatanje njene suštine. Na taj problem upozorava Harold Laski, ističući da je demokratija za jedne oblik vlade, a za druge način društvenog življenja i odnosa u društvu.

U širokoj skali tih razlika, karakteristična su četiri osnovna pristupa. Jedni, polazeći od etimološkog značenja pojma demokratije, smatraju da demokratije treba da budu "ono što sama riječ kaže: politički sistemi i režimi u kojima narod upravlja"⁸ Drugi demokratiju poimaju kao opšti i trajni politički i društveni regulativni princip, a ne kao definitivno uobličeni, konkretni politički tip ili oblik političke organizacije društva. Pobornici takvog stanovišta uglavnom insistiraju na proceduralnoj strani demokratije, tj. na pravilima političke igre kojima bi se moglo postići ono što je njena krajnja, supstancijalna vrijednost: vladavina naroda, ili barem njegove većine, putem efektivne kontrole vlasti ili neposrednog učešća u procesu odlučivanja (neposredna demokratija). Treći smatraju da suštinsko u demokratiji jeste to što ona omogućava narodu da smjenjuje vladu po unaprijed utvrđenoj, legitimnoj proceduri. Za četvrte, demokratija je

⁶ Neki teoretičari tvrde da ovoj Linkolnovo odrednici demokratije, izloženoj u njegovom govoru u Getisburgu, 1863. godine prethodi Websterova definicija, prema kojoj demokratija znači "vladavinu naroda, stvorenu za narod od strane naroda, koja odgovara narodu" (Prema: Lajphart, A., Modeli demokratije, Beograd - Podgorica, 2003, str.75) Sartori, opet, tvrdi da Linkoln u Getisburgu nije imao ambiciju da definiše demokratiju, već da je to uradio u Kongresu, aprila 1861. godine, kada je za demokratiju rekao da je to "vladavina naroda od strane istog tog naroda" Vidi: Sartori, Đ., isto, str. 102.

⁷ Lajphart, A., isto, str. 75.

⁸ Sartori, Đ., isto, str. 94.

poželjna zbog toga što priznaje različitosti i dopušta kritiku. Po njima, niti demokratija može da pruži više od to dvoje, niti je zbog nečeg drugog potrebna.

Postoje, međutim, i teoretičari koji ove razlike pokušavaju da supstituišu idejom političkog poretka, pogodnog za “najbolje moguće odvijanje demokratskog procesa u upravljanju jednom zemljom”.⁹ Neki od njih, na primjer, smatraju da demokratija može da se razvija samo u poretku koji karakterišu: legitimnost vlasti zasnovana na volji građana.

Sumirajući predhodne napomene o demokratiji, možemo reći da demokratija podrazumjeva ili demokratiju čine: vladavina naroda, vladavina sa saglasnošću (pristankom) onih nad kojima se vlada, vladavina većine koja poštuje prava manjine, ili vladavina manjine izabrana od strane većine, garantovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, slobodni i poštenu izbori, jednakost pred zakonom, vladavina prava i fer sudski proces, ustavom ograničena vladavina (konstitucionalizam), socijalni, ekonomski i politički pluralizam, kao i vrednosti kontrole, slobode medija, tolerancije, pragmatizma, saradnje i kompromisa.

Savremeno poimanje biti demokratije ne može se svesti samo na odnos vlasti i naroda u pojedinim državama, već se mora baviti i “sudbinom demokratije pred licem globalne međuzavisnosti i pred izazovom svjetske međuzavisnosti.” I prečesto se o problemima demokratije spori i raspravlja, a da se ne poklanja pažnja međuodnosima naroda i država.”¹⁰ To znači da je pitanje demokratije istodobno i pitanje međunarodne zajednice i njenog udjela u izgrađivanju odnosa među narodima i državama. Dakle, demokratija je univerzalna vrijednost, a njeno stanje i problemi razvitka su problemi od međunarodnog značenja. Međunarodni dan demokratije obilježava se 15. septembra. To je proglasila Generalna skupština UN naroda 2007. godine, i od tada se taj dan obilježava kao Dan demokratije.

Tu činjenicu potvrđuje i usvajanje Univerzalne deklaracije o demokratiji od Međunarodne parlamentarne unije u kojoj je: “Demokratija je univerzalno prepoznat ideal, kao i cilj koji se temelji na zajedničkim vrijednostima koje dijele narodi u svjetskoj zajednici bez obzira na kulturne, političke, socijalne i ekonomske razlike. Stoga je demokratija temeljno pravo državljana i građana koje se treba ostvarivati pod uvjetima slobode, jednakosti, transparentnosti i odgovornosti, s dužnim poštovanjem pluralnosti stavova, i u interesu cijelog društva (javnom interesu)“, kao i postojanje međunarodnih udruženja koje se bave praćenjem i analiziranjem stanja demokratije u svijetu. Prema godišnjem izvještaju jedne od njih “ukupno gledajući, samo 19,5% ljudi u svijetu živi u 76 zemalja s velikim političkim pravima i građanskim slobodama. Od ostalog dijela čovječanstva 41,5 % živi u djelimično slobodnim društvima, a 39 % u neslobodnim

⁹ Robert Dal, *Demokratija i njeni kritičari*, Podgorica, 1999, str. 309.

¹⁰ Held, D., *Modeli demokratije*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 15.

društvima.” Prema istom izvještaju “demokratija u svijetu napreduje jer se broj potpunih ili djelomičnih demokracija povećao za 19 % posljednjih deset godina.”

Demokratija je temeljni vrijednosni postulat na kojem se politički sistemi izgrađuju i temeljno načelo za ocjenjivanje njihove valjanosti. Po Vesni Pusić u već navedenom radu “da bi se u savremenim uvjetima jedan sistem mogao nazvati demokratskim, potrebno je da zadovoljava barem četiri osnovna uvjeta: 1) mora imati demokratski donesene zakone koji se primjenjuju i obavezuje građane; 2) mora postojati separacija između sudske, zakonodavne i izvršne vlasti; 3) mora imati političku vlast izabranu na demokratskim izborima; 4) mora imati osigurane kanale kontrole i utjecaj građana na proces odlučivanja.

Stanje demokratije, na listi Obaveštajne jedinice "Economista" (EIU - The Economist Intelligence Unit) određuje na osnovu pet kriterijuma i to: izborni proces i pluralizam, građanske slobode, funkcionisanje vlade, političko učešće i politička kultura. Države su svrstane u četiri tipa režima: puna demokracija, manjkava demokracija, hibridni režimi i autoritarni režimi.¹¹

2. MODELI DEMOKRATIJE

Modeli demokratije istraživani su od mnogih znanstvenika iz političkih znanosti, ali također i sociologije, filozofije, prava, socijalne psihologije i drugih. Danas postoje različite klasifikacije modela demokratije. Tako, na primjer, D. Held govori o dvije skupine modela: o klasičnim i suvremenim modelima.¹² J. Habermas govori o tri osnovna normativna modela demokratije: o liberalnom, republikanskom i deliberativnom modelu¹³. I. M. Young govori o dva osnovna modela, a to su agregatni i deliberativni

¹¹ Izvještaj EIU - *The Economist Intelligence Unit* za 2011. god. EIU navodi da je 2011. politički bila veoma burna godina, prije svega zbog dužničke krize u slabih političkih vođstava u razvijenom svetu, dramatičnih promjena i sukoba na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi i rastuće socijalne pobune u velikom djelu svijeta. Norveška, Island i Danska su na vrhu liste potpune demokratije od 26 zemalja, gdje pored većine članica EU, nalaze se i Novi Zeland (5), Australija (6), Kanada (8), SAD (19), Japan (19), Južna Koreja (22) i Mauricijus (24). Grupu zemalja manjkave demokratije predvode Zelenortska Ostrva (27), za kojima slede članice EU - Portugal (27), Francuska (29), Slovenija (30), Italija (31) i Grčka (32). Južna Afrika je na 28. mestu, Poljska je na 45, a Mađarska na 49. mjestu. Bugarska je na 52. mjestu, a Hrvatska na 53. poziciji, kao i prošle godine. Rumunija je na 59. poziciji, a Srbija je na 64. Makedonija zauzima 73, a Crna Gora 74. mjesto. Albanija je na 87. mjestu u okviru zemalja kojima vladaju hibridni režimi. Tu su i Turska (88), BiH (95) i Irak na 112. mjestu. U autoritarne režime svrstani su Egipat (115), Rusija (117), Jordan (118), Maroko (119), Kuvajt (122), Libija (125), Kuba (126), Kazahstan (137), Belorusija (139), Kina (141) i Ujedinjeni Arapski Emirati (149). Na dnu liste od 167 zemalja sveta su Mjanmar, Uzbekistan, Turkmenistan, Čad i Sjeverna Koreja.

¹² Held, D., isto.

¹³ Habermas, J., *Three Normative Models of Democracy*, u: Benhabib, Seyla (ur.), 1996.: *Democracy and Difference, Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton University Press, Princeton.

(komunikativni) model.¹⁴ Postoje, dakako, i drugi modeli. Na primjer, S. Smootha u jednom radu prilično precizno definira pet modela demokratije u koje uključuje individualno-liberalni, republikansko-liberalni, multikulturalni, konsocijalni i etnički model demokratije.¹⁵ Šta se iz ovih klasifikacija može zaključiti? Očito je da različiti autori koriste različite kriterije za definiranje modela demokratije. Held je, na primjer, prije svega koristio historijski kriterij nastajanja modela u teoriji i praksi demokratije. Habermas je koristio drugi kriterij – prije svega pitanje formiranja političke volje u demokratiji i izvori te volje. Možda je to pitanje političke legitimacije poretka. Younga zanima sličan problem kao Habermasa, dok Smootha koristi više kriterija, ali prije svega zanima ga pitanje prava pojedinaca i različitih kolektiviteta u društvu. Naime, zanima ga kako demokratije rješavaju odnos između države i nacije u svom funkcioniranju, tj. razvija li se demokratija kroz slobodu pojedinaca ili kroz njihove nacionalne/etničke okvire i identitete. Već ovi sami kriteriji govore o složenosti teorija demokratije i kompleksnosti demokratije općenito kao oblika vladavine.

Po mišljenju Prof. Žepića, a i drugih autora našeg okruženja najveći prilog istraživanju raznih modela demokratije dao je David Held u svojoj knjizi “Modeli demokratije”. Held ističe dvije grupe različitih modela demokratije. Prvu grupu čine četiri klasična modela: starogrčka demokratija, zatim dva tipa liberalne demokratije (protektivna i razvojna), te marksistička participativna demokratija. Drugu grupu čine četiri savremena modela demokratije: kompetitivna elitistička demokratija, pluralizam, pravna i participativna demokratija.

Ova Heldova sistematizacija modela demokratije nije istovjetna s drugim istraživačima i njihovim teorijskim konceptima, ali je vrlo interesantna i podrobno objašnjena. Neki su autori ukazali i na druge moguće klasifikacije. Tako u tradicionalnoj literaturi susrećemo podjelu na građansku i socijalističku, formalnu i stvarnu, elitnu i masovnu, liberalnu i konzervativnu, te izravnu i posrednu. Između ovih postoje određeni prijelazni oblici demokratije. “Preovlađujuće klasifikacije su teorijski nedovoljno razvijene, na primjer, ona koja razlikuje istočne i zapadne demokratije. Zapadne su shvaćene kao pluralističke, višepartijske i ustavne. Istočne kao marksističke, jednopartijske i neustavne.”¹⁶ Radi se o tome da svaka klasifikacija pokazuje neke manjkavosti.

¹⁴ Young Iris Marion, *Inclusion and Democracy*, Oxford University Press, 2000, str. 19- 25

¹⁵ Sammy, S., *Types of democracy and modes of conflict management in ethnically divided societies*, *Nations and Nationalism*, (8)4, 2002., 423-433.

¹⁶ Đorđević, J., *Demokratija i demokratije, Usporedni politički sistemi*, str. 231.

3. DEMOKRATIJA I VEĆINA

Opšteprihvaćeno je da se demokratskim može smatrati samo onaj sistem u kome su građanska i politička prava zakonom garantovana, u kome se organi vlasti (vršioци javnih službi) biraju na kompetitivnim izborima i u kome svi odrasli imaju jednako pravo da biraju i da budu birani. Saobrazno tome, demokratija pripada sferi kolektivnog odlučivanja i podrazumijeva svijst o vrijednosti, odnosno mogućnosti izbora između više opcija. Stoga je pojam većine neodvojiv od pojma demokratije. Štaviše, demokratija se definiše pomoću većine, i u najopštijem smislu znači vlast većine. Ili, kako bi Robert Dal rekao, „demokratski proces nužno podrazumijeva načelo vladavine većine”¹⁷

3.1. Većina i konsocijacija

Princip vladavine većine naročito se usložnjava u tzv. konsocijacijama, odnosno konsocijacijskim demokratijama. Pod konsocijacijom se podrazumijeva zajednički život različitih društvenih grupa. Konsocijacijskim demokratijama se nazivaju oblici vladavine karakteristični za duboko podijeljena društva (države), koji uključuju “stvaranje institucija podjele vlasti među udruženim političkim elitama.”¹⁸ Društvene grupe koje žive u konsocijacijama nastaju po raznim osnovama. Najčešće, ipak, po osnovu različite etničke, nacionalne, religijske, rasne i kulturne (jezičke) pripadnosti.

Poznati teoretičar Arend Lajphart, u svojoj studiji *Modeli demokratije*, postojeće demokratske sisteme (njih 38 ukupno) svrstava u dvije grupe. Prvu grupu čine sistemi tzv. vestminsterske demokratije, ili većinski sistemi, u kojima većina treba da vlada, a manjina da bude u opoziciji. Ovakav model karakterišu: (1) koncentracija vlasti u jednostranačkim kabinetima sa tijesnom većinom; (2) dominacija kabineta; (3) dvostranački sistem; (4) većinski i disproporcionalni izborni sistemi; (5) pluralizam interesnih grupa; (6) unitarna i centralizovana vlast; (7) koncentracija zakonodavne vlasti u jednodomnom zakonodavnom tijelu; (8) fleksibilnost ustava; (9) nepostojanje sudske revizije; (10) centralna banka koja je pod kontrolom izvršne vlasti.

Sistemi konsensualne demokratije čine drugu grupu, u kojima vlada načelo da svi na koje odluka ima neki uticaj treba da imaju priliku da učestvuju u njenom donošenju, bilo neposredno bilo preko izabranih predstavnika. Taj model odlikuju: (1) dijeljenje izvršne vlasti u širokim koalicionim kabinetima; (2) izvršno-zakonodavna ravnoteža vlasti; (3) višestranački sistem; (4) proporcionalno predstavljanje; (5) korporativizam

¹⁷ Dal, R., *Demokratija i njeni kritičari*, CID, Podgorica, 1999., str 220.

¹⁸ Barrie Axford - Gary K. Browning - Richard Huggins - Ben Rosamnod – John Turner: *Uvod u politologiju*, Zagreb, 2002, str. 500.

interesnih grupa; (6) federalna i decentralizovana vlast; (7) jak dvodomni sistem; (8) rigidnost ustava; (9) sudska revizija; (10) nezavisnost centralne banke.¹⁹

3.2. Demokracija i diktatura

Diktatura je negativni antipod demokratije. Diktatura je oblik vladavine koji se temelji na monopolu vlasti i njezinom izvršavanju, bez ograničenja.²⁰ Njemački politolog i pravnik Carl Schmitt diktaturu određuje kao "autoritarnu vladavinu", "cezarizam", "bonapartizam".²¹ Isti teoretičar na drugom mjestu kaže: "Ali i svaka jaka egzekutiva s centralnim vladinim sistemom i autokratskim vrhom naziva se diktaturom i napokon je dovoljno svako osobno isticanje, osobna vladavina (personal rule) u najširem smislu, da bi važila kao diktatura."²² Veoma često i oni koji je uvode u biti nisu za diktaturu, ali su na to prisiljeni jer im jedino ona omogućuje ostanak na vlasti.

Diktaturu bitno određuje način vršenja vlasti. "Ona se vrši bez ograničenja, bez demokratskog duha, pod svaku cijenu i bez poštivanja ljudskih prava i sloboda. Odsutnost svake slobode i demokratije bitno je obilježje stvarne diktature."²³ Pojedini autori smatraju da je moguća diktatura i s ciljem da bi se spasila demokratija. Inzistirajući na fleksibilnijem pristupu pitanju odnosa između diktature i demokratije, treba ukazati na činjenicu da diktatura ne mora uvijek biti protiv demokratije. J. J. Rousseau govori o diktaturi kao sredstvu spašavanja ili propadanja države koja se uvodi na određeni rok: "U Rimu gdje su diktatori to mogli biti samo šest mjeseci, većina ih je dala ostavku prije tog roka... Diktator je imao vremena da se brine samo o onome zbog čega je bio izabran..."²⁴ "Moguće je društveno stanje u kome diktatura predstavlja pripremu za demokratiju. Moguća je i takva društvena situacija u kojoj diktatura predstavlja sredstvo očuvanja demokratije. Međutim, to su izuzeci od pravila i mnogo rjeđi slučajevi. U pravilu, diktatura je negacija demokratije i, kao takva, nasilan i represivan oblik vršenja vlasti na okrutan i krajnje nedemokratski način."²⁵

Povijest ljudskog društva bremenita je primjerima raznih diktatura i brojnih diktatora. Ipak, u XX vijeku dva su izrazita i, reklo bi se, svježija primjera diktatorskih režima: fašizam i staljinizam.

¹⁹ Isto, str. 97-102.

²⁰ Neumann, F., Demokratska i autoritarna država, Zagreb, Naprijed, 1974, str. 195.

²¹ Schmitt, C., Die Diktatur, 1921, prema: Bačić, A., ur., Ustav i ustavna diktatura, Split, Književni krug, 1992, str. 215.

²² Isto, str. 216.

²³ B. Žepić, Isto, str. 100

²⁴ Jean Jacques Rousseau, Rasprava o podrijetlu i osnovama nejednakosti među ljudima. Društveni ugovor, Zagreb, Školska knjiga, 1978, str. 167.

²⁵ B. Žepić, Isto, str. 100

4. POLITIČKI SISTEM I LJUDSKA PRAVA I SLOBODE

Svako savremeno i demokratsko društvo, koje teži općem dobru svojih građana nastoji vlastiti politički sistem izgrađivati uz maksimalno uvažavanje ljudskih prava i sloboda, kao jednog od temeljnih načela univerzalnog sistema društvenih vrijednosti. Ljudska prava i slobode su jedan od temeljnih dijelova vrijednosnog sistema savremenog društva. "Zaštita ljudskih prava i sloboda kroz sve institucije političkog sistema praktično je neodvojiva od njegova demokratskog ustroja. Ljudska prava i slobode čine sadržaj demokratije, a demokratija je forma u kojoj se oni ostvaruju. Drugim riječima, tvorcima nekog političkog sistema vlasti mogu ne znam koliko hvaliti njegovu demokračičnost, ali ukoliko nisu utemeljili ljudska prava i slobode, njihovu zaštitu i instrumente ostvarivanja, onda to znači da je demokratija samo formalno prihvaćena kao opredjeljenje, ali da joj nije osigurano postojanje. Nema, niti može biti demokratije i demokratskog političkog sistema u kojem su ugrožena elementarna ljudska prava i slobode, bilo da se radi o pravima i slobodama čovjeka kao pojedinca, ili je riječ o istim vrijednostima koje se tiču određenih kolektiviteta, kao što su, primjerice, nacije i nacionalne manjine."²⁶

Nemaju sva prava i slobode jednaku vrijednost. Brojne slobode i prava po svojoj važnosti i značenju su različito rangirane zbog objektivno različite važnosti pojedinih prava i sloboda, ali i mnogo češće, zbog određenih ideoloških razloga i s ciljem da se dokaže veća vrijednost jednog sistema i ideologije u odnosu na druge. Brojna su ljudska prava i slobode afirmirane u zemljama slobodnog svijeta, gdje su postale nezamjenjivim djelom strukture društvenih vrijednosti, gdje su zaštićene čitavim mehanizmom institucija koje o njima skrbe i gdje su postale dijelom političke kulture i svijesti svih građana.

Podjela na prirodna i društvena (stećena) prava i slobode utemeljena je na kriteriju njihova porijekla. Prirodna bi bila ona koja pripadaju čovjeku kao biološkom biću, kao jedinki koja svojim rođenjem stjeće određena prava i slobode. Takva bi prava bila: pravo na život, pravo na zdravlje i tjelesni integritet, pravo na zdravu prirodnu okolinu i slično. Uz njih pripadaju i prirodne slobode čovjeka kao slobodnog bića da živi svoj život u zdravoj prirodnoj sredini, te da štiti i razvija vlastito zdravlje. Ova prava pripadaju čovjeku kao živom biću i niko nema pravo umanjivati ih, a pogotovo oduzimati. Iz ovakvih postavki nastala je poznata teorija prirodnog prava, kao jedna od najstarijih pravnih teorija. Jedan od njenih utemeljitelja (Zan Zak Ruso) smatrao je da priroda ljude čini jednakima, a da ih društvo kvari posredstvom privatne svojine. Čovjek se rađa kao slobodno biće i ima pravo tako živjeti, ali posvuda u društvu živi u okovima koje mu nameću drugi, suprotno zakonima prirode.

²⁶ Žepić, B., isto, str. 108.

Društvena ili stečena prava bila bi ona koja čovjek stječe živeći u zajednici s drugim ljudima. Ona mu ne pripadaju po rođenju, već ih on stječe svojim radom i razvikom. Budući da je čovjek po ovoj teoriji, prije svega, društveno biće, to su važnija ona prava i slobode koje mu osigurava zajednica. Priroda ljude stvara nejednakima i zato u njoj vlada borba “svih protiv svih”, u kojoj je “čovjek čovjeku vuk” (Hobs). Da bi se to stanje prevladalo i umjesto haosa uspostavio red, nužna je država, koja uspostavlja red i poredak utvrđujući i osiguravajući jednaka prava za sve ljude time što onemogućuje subjektivnu vladavinu prava jačeg, a uspostavlja objektivnu vladavinu zakona. Sloboda je moguća u onoj mjeri u kojoj država uspijeva nametnuti vladavinu prava ograničavanjem prirodnih prava i sloboda tako što će svi biti jednaki pred zakonom. Tipičan primjer ovih prava jesu politička prava i slobode.²⁷

Jednakost ljudi pred zakonom predstavlja temeljni princip pravne države na kojem se ukidaju svi oblici rasne i svake druge diskriminacije. Rukovodeći se ovim principom, na plenarnoj sednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 21. decembra 1965. godine, usvojena je Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije. Budući da su ova prava od države podarena i zaštićena, ona nisu u svim prilikama u potpunosti ostvariva. Štaviše, država ih može ograničiti uvijek kada su iz bilo kojih razloga ugroženi opći interesi. Tako “nužnost obrane od vanjskog neprijatelja, pobuna, terorizam ili neredi, kao i velike prirodne katastrofe poput potresa i poplave, ne samo što građanima onemogućuju zbiljsko korištenje slobodama i pravima, već nalažu poduzimanje akcija u cilju suprotstavljanja opasnostima i očuvanja samog postojanja političke zajednice.”²⁸ Intervenciju države u smislu privremenog ograničavanja prava i sloboda pojedinaca i grupa, uvijek kada su ugroženi viši opći interesi, predviđaju ustavi gotovo svih zemalja u svijetu. Ipak, treba upozoriti da neka prava ne mogu i ne smiju biti ograničena, bez obzira na spomenute izvanredne okolnosti. Ona su, jednostavno, neprikosnoveni i neotuđiva, te skladno normama međunarodnog prava trebaju biti ostvarivana u svim uvjetima i u svim pravnim i političkim sistemima savremenih država.

Definiranjem slobode bavili su se naročito filozofi, sociolozi i politikolozi. Svaki iz svoga kuta, različito su razmišljali i objašnjavali bit slobode. Filozofi su slobodu često definirali kao spoznatu nužnost. Budući je čovjek podređen djelovanju prirodnih i društvenih zakona, koji mu se javljaju kao objektivna nužnost, on može biti slobodan samo u mjeri koliko je uspio znanstveno objasniti djelovanje tih objektivnih zakonitosti, kojima se nužno mora pokoravati. Tada može svoje ponašanje tako usmjeriti da se koristi djelovanjem objektivnih zakona nužnosti u korist vlastite slobode. Sociolozi slobodu objašnjavaju kao pitanje odnosa pojedinca i zajednice. Pojedinaac ima onoliko slobode koliko mu to osigurava kolektivitet kojem pripada, ali i zajednica može biti slobodna samo u mjeri koliko je osigurala slobodu svakog pojedinca, od kojih je sastavljena. Politikolozi slobodu definiraju kao pitanje odnosa vlasti i građana u vezi sa

²⁷ Isto, str. 110.

²⁸ Sokol- Smerdel, isto, str.73.

ostvarivanjem političkih sloboda, a pravnici kao ukupnost političkih prava i sloboda predviđenih ustavom.²⁹

“Sa stajališta suvremenog čovjeka i civiliziranog društva prihvatljiv je i legitiman samo onaj politički sistem koji je utemeljen na demokratskim vrjednotama i koji kroz demokratske institucije omogućuje ostvarivanje ljudskih prava i sloboda.”³⁰ Na ljestvici društvenih vrijednosti sloboda, zajedno s demokratijom, zauzima visoko mjesto. Zbog njihove uske povezanosti i međusobne ovisnosti, nemoguće ih je teorijski a ni praktično potpuno odvojiti. Njihova je povezanost izražena u tolikoj mjeri da se argumentirano može utvrditi kako nije moguća sloboda bez demokratije, niti može biti demokratije tamo gdje nema slobode. U mjeri koliko je demokratija uvjet za slobodu, isto je toliko sloboda okruženje demokratije.

Prema nekim autorima, postoje tri generacije ljudskih prava, od kojih u prvu spadaju ona koja su sadržana u najvažnijim međunarodnim dokumentima nastalim u vrijeme građanskih revolucija krajem 18. i početkom 19. vijeka, što su u stvari, građanska i politička prava. U drugu generaciju ljudski prava spadaju koja su nastala na kritici prve generacije u vrijeme socijalizma, tako su nastala i razvijena: ekonomska, socijalna i kulturna prava. U treću generaciju ljudskih prava spadaju ona koja su se pojavila poslije Drugog svjetskog rata kao što su: pravo na razvoj, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na hranu i dr. U svojoj ukupnosti ove tri generacije čine set normi i garancija koje pojedincu osiguravaju život dostojan čovjeka, štiteći različite segmente njegovog života.³¹

Ljudska prava su predmet međunarodne brige i izvan su unutrašnje jurisdikcije države. To su prava svakoga čovjeka koja mu pripadaju po međunarodnom pravu, neovisno od volje nacionalne države. Radi se o tome da je međunarodna zajednica zainteresirana da zaštiti ljudska prava i upravo zbog toga svaka aktivnost države kojom se, u manjoj ili većoj mjeri, krše ljudska prava, može dovesti do adekvatnog “odgovora” međunarodne zajednice koji, in ultima linea, može biti upotreba oružane sile, na osnovu Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija.

Povelja UN je prvi dokument kojim se internacionalizira oblast ljudskih prava. Međunarodna povelja o ljudskim pravima nije nikakav zaseban dokument, nego se sastoji od Povelje UN-a, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnih paktova o ljudskim pravima (Pakt o građanskim i političkim pravima i Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima) i Fakultativnog protokola Pakta o građanskim i političkim pravima.

²⁹ Žepić, B., isto, str. 111.

³⁰ Isto, str. 112.

³¹ Ibrahimagić, O., Seizović, Z., Arnautović, S., Politički sistem Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Promocult, 2010, str. 22.-23.

5. LIČNA I KOLEKTIVNA PRAVA I SLOBODE

Podjela ljudskih prava i sloboda temelji se na kriteriju za koga su osigurana i ko ih uživa: pojedinac, ili neki kolektivitet. Lična prava i slobode jesu ona koja pripadaju čovjeku kao pojedincu i kojima se štiti njegova ličnost. Savremeno demokratsko društvo ima mnogo razloga zaštititi čovjekovu ličnost, koja se sastoji od niza njegovih ličnih karakteristika i svojstava, kao što su: čast, ugled, dostojanstvo, privatnost, intima i slično. Ukupnost tih svojstava, koja karakteriziraju čovjeka kao pojedinca i po kojima se on bitno razlikuje od svih drugih ljudi, čini njegovu osobnost, koja je neponovljiva i kao takva očituje se u društvu na sebi svojstven način. Zato nijedan čovjek na svijetu nije po svemu identičan drugima, iako su svi ljudi međusobno slični po najvećem broju svojih ljudskih karakteristika. Svaki je čovjek svijet za sebe, ima svoju povijest, jedinstven životopis, svoj ego, na koji ima pravo. Savremeno demokratsko društvo dužno je osigurati pojedincu slobodu očitovanja svih njegovih individualnosti, sva prava koja mu pripadaju, kao i njegovu potpunu zaštitu.

U lična prava i slobode spadaju: sigurnost i tajnost ličnih podataka, tajnost dopisivanja, sloboda kretanja, sloboda mišljenja, sloboda vjeroispovijesti, nepovredivost doma, pravo utočišta (azil) i slično³².

Kolektivna prava i slobode jesu ona koja pripadaju određenim društvenim grupama, kao što su narodi i narodnosti, odnosno nacije i nacionalne manjine. Svako savremeno demokratsko društvo normira i štiti također i kolektivne slobode i prava.

Čini nam se neophodnim posebno i izričito naglasiti da "nacionalne slobode i prava najvažniji su dio kolektivnih prava. Rezervirana su za pripadnike određene nacije da se mogu udruživati, organizirati i sastajati radi afirmacije kulturnih i drugih tradicija naroda kome pripadaju. Kada to oni čine radi dobivanja i zaštite određenih političkih prava i sloboda, onda se ova prava mogu svrstavati i u politička prava."³³

Napokon ovde moramo imati u vidu da "nacionalne slobode i prava važni su za sve političke sisteme, jer je u savremenom društvu teško i zamisliti neki politički režim u kojem živi samo jedan narod. Međutim, ona imaju naročitu važnost u složenim državnim zajednicama gdje živi više manjih ili većih naroda, u kojima se, po pravilu, javljaju nacionalne borbe, prvih za ravnopravnost s većim i velikim, a potonjih da ih potlače. U jednonacionalnim državama, koje se najčešće nazivaju države - nacije, postoji veći broj manjih naroda koji se bore za osamostaljenje, ili nacionalnih manjina koje se bore za svoja kulturna i politička prava i slobode. Iz svih tih razloga politički sistem svakog savremenog društva mora uvažavati ne samo individualna već i kolektivna prava određenih društvenih grupa."³⁴

³² Više o ličnim i kolektivnim pravima i slobodama vidi: B. Žepić. isto, str. 112-115.

³³ Žepić, B., isto, str. 114.

³⁴ Hrženjak, J., isto, str. 45-49.

6. POLITIČKA I SOCIJALNA PRAVA

Političke slobode i prava su: sloboda udruživanja, sloboda govora i javnog okupljanja i istepena, aktivno i pasivno biračko pravo, jednaka dostupnost javnih službi i pravo peticije. Socijalno-ekonomska prava i slobode također su brojne. Tu spadaju: pravo vlasništva, pravo na rad i sloboda rada, pravo na jednaku naknadu za rad, pravo na socijalnu sigurnost, pravo na sindikalno organiziranje i pravo na štrajk.

Treba također istaknuti da neki autori udžbenika o političkim sistemima u socijalna prava, kao dio ljudskih prava, ubrajaju još i: pravo na ograničeno radno vrijeme, pravo na obrazovanje i usavršavanje, pravo na stan, pravo na planiranje porodice, pravo na participaciju u odlučivanju i sl.

7. ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

Odgovornosti za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda u savremenom demokratskom društvu od građanina do parlamenta imaju svi. Kada se radi o institucionalnim ustavnim garancijama, najodgovornije su one institucije koje tu funkciju obavljaju po ovlastima ustava. U demokratskom svijetu, a u novije vrijeme i u nas, tu funkciju, prije svega, vrše: ustavni sud, ombudsmen i sud za ljudska prava. Ove institucije postoje samo u onima zemljama gdje su ustavom predviđene.

Dobri poznavatelji ljudskih prava i poznati sociolozi, osobito su privrženi problemu zaštite ljudskih prava i sloboda pravnim poredkom, jer prava koja nisu zaštićena pravnim poredkom često ostaju mrvo slovo na papiru. "Zaštita svih prava, a naročito posebna zaštita ljudskih prava, od izuzetne je važnosti. Svako pravo koje nije zaštićeno institucijama i mehanizmima zaštite, može biti onemogućeno ili umanjeno. Zato država i svaki demokratski politički sistem moraju imati ustavom i zakonima predviđene institucije i mehanizme zaštite prava. Pravo koje nije zaštićeno ne može se ostvariti, a pravo koje se ne ostvaruje ostaje mrtvo slovo na papiru, pa zato i nije nikakvo pravo. Pravna država egzistira na postulatu vladavine prava, što znači da ona preko prava legalizira svoju moć, moć prinude."³⁵ "Državna vlast je upravo ono što najizrazitije obilježava državu. Preko svoje vlasti, pak, država je vezana za pravo, jer vršenje vlasti i nije ništa drugo, promatrano s pravnog gledišta, do stvaranje i primjena prava."³⁶ Država ne samo da stvara i provodi pravne norme, već ih istodobno štiti od iskrivljivanja, narušavanja i pogrešnog tumačenja. Pitanje autoritativne zaštite prava uopće, a ljudskih sloboda i prava posebno, javlja se kao uvjet njenoga vlastitog opstanka, a također i kao uvjet državnog autoriteta, od kojega najviše zavisi uspostava reda, poretka i pravne sigurnosti građana. Zato je zaštita ljudskih prava i sloboda od prvorazredne važnosti.

³⁵ Žepić, isto, str. 118.

³⁶ Lukić, R., Uvod u pravo, Naučna knjiga, Beograd, 1973., str. 33

Kvalitet i nivo te zaštite istodobno je i pokazatelj demokratičnosti određenoga političkog režima i odgovarajućeg političkog sistema.³⁷

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sumirajući predhodne napomene o demokratiji, možemo reći da demokratija podrazumjeva ili demokratiju čine: vladavina naroda, vladavina sa saglasnošću (pristankom) onih nad kojima se vlada, vladavina većine koja poštuje prava manjine, ili vladavina manjine izabrana od strane većine, garantovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, slobodni i pošteni izbori, jednakost pred zakonom, vladavina prava i fer sudski proces, ustavom ograničena vladavina (konstitucionalizam), socijalni, ekonomski i politički pluralizam, kao i vrednosti kontrole, slobode medija, tolerancije, pragmatizma, saradnje i kompromisa. Demokratija je temeljni vrijednosni postulat na kojem se politički sistemi izgrađuju i temeljno načelo za ocjenjivanje njihove valjanosti.

Savremeno poimanje biti demokratije ne može se svesti samo na odnos vlasti i naroda u pojedinim državama, već se mora baviti i “sudbinom demokratije pred licem globalne međuzavisnosti i pred izazovom svjetske međuzavisnosti.“ I prečesto se o problemima demokratije spori i raspravlja, a da se ne poklanja pažnja međuodnosima naroda i država.”³⁸ To znači da je pitanje demokratije istodobno i pitanje međunarodne zajednice i njenog udjela u izgrađivanju odnosa među narodima i državama. Dakle, demokratija je univerzalna vrijednost, a njeno stanje i problemi razvitka su problemi od međunarodnog značenja. Međunarodni dan demokratije obilježava se 15. septembra. To je proglasila Generalna skupština Ujedinjenih naroda 2007. godine, i od tada se taj dan obilježava kao Dan demokratije.

Ljudska prava su predmet međunarodne brige i izvan su unutrašnje jurisdikcije države. To su prava svakoga čovjeka koja mu pripadaju po međunarodnom pravu, neovisno od volje nacionalne države. Radi se o tome da je međunarodna zajednica zainteresirana da zaštiti ljudska prava i upravo zbog toga svaka aktivnost države kojom se, u manjoj ili većoj mjeri, krše ljudska prava, može dovesti do adekvatnog “odgovora“ međunarodne zajednice koji, in ultima linea, može biti upotreba oružane sile, na osnovu Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija.

Povelja UN je prvi dokument kojim se internacionalizira oblast ljudskih prava. Međunarodna povelja o ljudskim pravima nije nikakav zaseban dokument, nego se sastoji od Povelje UN-a, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnih paktova o ljudskim pravima (Pakt o građanskim i političkim pravima i Pakt o

³⁷ Šire o tome vidi u Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda EZ-e; Hrežnjak, isto, str. 40.

³⁸ Held, D., Modeli demokratije, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 15.

ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima) i Fakultativnog protokola Pakta o građanskim i političkim pravima.

IZVORI I LITERATURA

1. Arsen Bačić, Ustav i ustavna diktatura, Split, Književni krug, 1992.
2. Barrie Axford - Gary K. Browning - Richard Huggins - Ben Rosamnod – John Turner: Uvod u politologiju, Zagreb, 2002,
3. Robert Dal, Demokratija i njeni kritičari, Podgorica, 1999.
4. Jovan. Đorđević, Demokratija i demokracije, Usporedni politički sistemi, Savremena administracija, Beograd, 1983.
5. David Held, Modeli demokratije, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
6. Jürgen Habermas, Three Normative Models of Democracy, u: Benhabib, Seyla (ur.), 1996.: Democracy and Difference, Contesting the Boundaries of the Political, Princeton University Press, Princeton.
7. Hrznjak, J.: Međunarodni i evropski dokumenti o ljudskim pravima - Čovjek i njegove slobode u pravnoj državi. - Zagreb: Informator, 1992.
8. Young Iris Marion, Inclusion and Democracy, Oxford University Press, 2000.
9. Franz Neumann, Demokratska i autoritarna država, Zagreb, Naprijed, 1974.
10. Jean Jacques Rousseau, Rasprava o podrijetlu i osnovama nejednakosti među ljudima. Društveni ugovor, Zagreb, Školska knjiga, 1978.
11. Omer Ibrahimagić, Z. Seizović, S. Arnautović, Politički sistem Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Promocult, 2010.
12. Arend Lajphart, Modeli demokratije, Beograd - Podgorica, 2003.
13. Radomir Lukić, Uvod u pravo, Naučna knjiga, Beograd, 1973.
14. Đovani Sartori, Demokratija šta je to ?, CID, Podgorica, 2001.
15. Sokol, S., Smerdel, B.: Ustavno pravo, Pravna biblioteka, Zagreb, 2009.
16. Smootha Sammy, Types of democracy and modes of conflict management in ethnically divided societies, Nations and Nationalism, (8)4, 2002.
17. Božo Žepić: Suvremeni politički sustavi, Split, 2000. Žepić, B.,
18. Mihaljević, D.: Pravni i politički sustav Bosne i Hercegovine, Tkanica, Zagreb, Mostar, 2013.
19. Opća deklaracija o demokratiji usvojena na 161. sjednici IPU u Kairu 1997.
20. The Economist Intelligence Unit za 2011.